

svećenika.² Ovu promećurnost i aktivnost napominje, uostalom, i car Joseph II. u tajnim instrukcijama desetorici komesara 30. III. 1785. § 12.: »Rajci su ljudi vešti, ali većma na lukavstvo gotovi, koji, kad se doteraju, bivaju pošteni vojnici, al doveka većma ginu za trgovinom.«³

Uopće, te instrukcije napominju i Hrvate: § 5. Hrvati najviše nečovečno pustoše šume, i u njih je još jednako zla navada, da najlepša drveta podpale i sagore, te tako su cele šume utamanjene. Da toga nebude moraće se najstrožije tom na put stati. — O peštanskim trgovcima § 10. Rajce i neunijate Grke, koji se zadržavaju trgovine radi u ovom srezu... treba ponajbolje zaklanjati od svakoga zlostavljanja, jer oni teraju doista promet za hasnu«. Ali protiv toga stanovišta otklače zagrebački elaborat, navodeći ovako:

»... Erant tunc tempora regno huic et Uni, quam profitebantur, Romano Catholicae Religioni per quam infensissima, et tamen fidelis Christo populi Corda non expuquarunt, quia si necessitas postulasset, cum vitae etiam periculo, verae fidei hostes longe propulsati fuissent. Et tamen nunc quae temporum mutatio!...

»Nonnulli quidem non desunt, qui hos pressius manutinent, et pro his publici utilitatem allegant, ac si illi Merces, quas defferunt, praetio leviori distraherent, minus pensitates, et si ratio haec veritate nitereur, pro rerum praetio religionem discrimini subjici, aut leges quae hos regno

² Isp. E. Laszowski, Začetak pravoslavne crkvene općine u Zagrebu. »Narodna Starina« II. Zagreb, 1923. str. 71.

³ Кратак извештај о стању расејаног многобројног Илirског народа по цар. и краљ. наследничким земљама. Прев. Ал. Сандић, Беч, 1866.

arcent, violari non debere ignorantem etiam simulatas eorum fraudes quas apud debiliorem plebem sive in Mensura sive in pretio committunt, inadvertentes item diversimoda pericula quae omnes in Unum Cives, et Civitatum Incolas manent.

»Isti namque sunt, qui durum Argentum-que a populo pretio quo volunt colligunt, res omnigenas, imo eticum purtivar praemunt, et occultant.

»Isti sunt, qui nonnunquam Uxores a Maritis et Proles a Parentibus subducunt, omniaque praemissa, quo minus publico eveniant, ad ipsa Turcica suae originis loca transferant, quorum utique quam ullius privatae utilitatis major habenda est ratio...«

»Civitas haec Regia est, saeculorum usu in suis firmata privilegiis, dominam habet Reginam, Apostolicam Reginam pientissimam, simul ac potentissimam haec illam ab haeresi huc dum immunem contra quosuis occurrentes adversarios semper securam, integramque conservavit...« Etc. etc.

Pa zatim nastavlja predstavka:

»Na sajmovima ti »Grci« trguju sa svakvom robom, a nepravedno je što ti Grci stoje još i u Varaždinu, Križevcima i u Koprivnici, te se, očividno, i pomažu. Kaptol ne bi smio u propast bacati zagrebačke trgovce, a za volju jednog ugovora sa šizmaticima. I ako se ove akatolike ne makne, biće velika zla, a ipak bi ih se moglo na osnovi zakona...

I zato neka se udostojе mjerodavni »exemplo avorum et proavorum suorum« neka odstrane nepoćudne došljake. Tako su u ono vrijeme preponizno molili »Mercatores Civitatis...«, molili i biskupa i kaptol, a molili su, da »Grci« ne bi više smjeli trgovati »cum damno nostro maximo«.

Dr. Josip Matasović.

JEDNA STARA KNJIGA OBRITNOG POMOĆNIKA U KARLOVCU

Prije sto godina izdana je u Karlovcu jedna obrtna knjižica nekom Florijanu Machečeviću, koja mi je do ruku dopala lijepo i solidno uvezena u originalne stare korice. Naslov glasi: Von dem Magistrate der königl. Freystadt Karlstadt in Kroatien 1 Wanderbuch. Nach der hohen königlichen ungarischen Staat-halterei-Verordnung vom 16. Juli 1816. Nr. 21080. 32 Seiten enthaltend. Karlstadt, 1829. Gedruckt bei Johann Nep. Prettnner, Buchdrucker und Buchbinder. Knjižica je izdana na njemačkom jeziku za tesarskog pomoćnika Florijana Machechevicha, rođena u Karlovcu, 18 godina starog i katoličke vjeroispovjesti. Slijedi opis osobe i vlastoručni potpis. Na slijedećoj strani nalaze se propisi, kojih se putu-

jući pomoćnik mora držati, da ne bude kažnjen. 1. »Vandrovac« ne smije ostaviti državu bez naročite dozvole c. kr. oblasti. 2. Vandrovac mora čuvati ovu putničku knjižicu, te se mora s njome kod svakog mjesnog poglavarstva prijaviti, kad zatraži posao ili ne. 3. Dozvoljeno putovanje kroz tri godine imade se upotrijebiti za koristan rad, te se imade u tu knjižicu zabilježiti vjerodostojna svjedodžba o njegovom radu i ponašanju, a svako prosjačenje je zabranjeno. 4. Svake godine imade prijaviti svojoj oblasti (gdje je rođen) i svoje prebivalište. 5. Nakon svršenog »vandrovanja« treba da se posjednik knjižice povrati u svoju domovinu. Tu se imade prijaviti svojoj oblasti, da je svršio svoje putničke godine, bez kojih

ne može postići mjesto meštra. 6. Tko se usudi ovu knjigu krivotvoriti, potpada strogoj kazni prama naredbi vis. kr. državnog vijeća od 28. novembra 1829.

Slijedi pečat: Sigillum Liberae et Regiae Civitatis Carolostadiensis. Extradatum per Dn. Serjavich (Zerjavić) notarium et registratorem. Knjižica imade 32 paginirane strane a dodano je još napose pet čistih listova, koji su privezani knjižici trobojnom (!) tankom vrpcom, jednako kao i pečat. Karakteristično je, da se je već u ono doba rabila službena trobojnica.* Prvi upis u knjižici jest od njegova majstora Jakoba Müllera tesara, koji potvrđuje, da je rečeni pomoćnik kod njega tri i pol godine učio i šest mjeseci kao pomoćnik radio, te ga svakome najtoplije preporuča. Dne 28. novembra 1829. potvrdio mu je gradski kapetan Copajtich (Kopajtić), da smije putovati u Cjelovac. I sada počinje njegovo putovanje. U svakom mjestu se Mačečević prijavio i dobio dozvolu za daljnje putovanje. Prešao je mnoga mjesta, gdje su mu svuda potvrdili boravak i odlazak gradski kapetani sa mjesnim žigom. Tako je mladić proputovao ova mjesta: Ljubljana, Cjelovac, Ptuj, Lienz, Brunneck, Botzen, Glarus, Landeck (1830.), Bludenz, Feldkirch, Basel, Zürich, Freyburg, Penzingen, Karlsruhe, Darmstadt, Frankfurth, gdje se je prijavljen kod c. k. austrijskog poslaničtva (zu Nassau und Frankfurth), Casel, (1831.), Braunschweig, Celle, Hannover, Walrode, Bremen, Hamburg, Lübeck, Rostock, Alt-Strelitz, Waren, Neu-Strelitz, Berlin, gdje je radio osam tjedana s dobrim ponašanjem, Calau, Dresden, Plauen, Lobenstein, Erfurt, Eisenach, Wach, Frankfurt, Isenburg, Heidelberg, Manheim, Schilinsburg, Maulbraun (1832.), Stuttgart, gdje se napominje, da vandrovac doduše nema propisani novac za put, no kako ide već prama domovini, da mu se može dozvoliti putovanje preko Göppingena u Ulm i Neu Ulm, gdje je bio poradi pomanjkanja putnog novca preko granice otposan na Augsburg. U Münchenu se je prijavio c. kr. poslanstvu, gdje je dobio visum za povratak u austrijske zemlje. Povratak je slijedio kroz Mühlendorf, Simbach na Innu, Praunau, Linz, St. Pölten, u Beč, gdje je 21 tjedan radio. Dalje je krenuo na Fischamend, Hainburg, Peštu, gdje je radio šestnaest tjedana i odande krenuo na Varaždin, kamo je došao dne 7. oktobra 1832. i dobio visum za Karlovac pitpisan od gradskog suca plemenitog Szushnika (Sušnika). Nato se je zaputio kući u Karlovac, kamo je sretno prispio nakon vandrovanja točno od tri godine dana. U knjižici se nalazi nekoliko lijepih sačuvanih pečata i hi-

* To će se ticati godinâ iza 1848. (Op. uredništva »Narodne Starine«.) Vjerovatno je vlasnik knjižice i u to vrijeme bio kalfa.

storičkih žigova mnogih gradova. Mjestimice se napominje vrijeme rada u dotičnom mjestu pa se kaže, da je to mjesto zdravo i da je pomoćnik zdrav ostavio isto mjesto, te se dobro ponašao. Ovakove knjižice su po svoj prilici izašle i u drugim našim gradovima, gdje je u ono doba svuda prevladavala nijemština.

Tom prilikom prikazat ćemo ukratko, kako se je u ono doba išlo na vandrovanje ili u Fremd, kako se je to onda obično nazivalo. Podatke smo dobili od jednog starog zagrebačkog uglednog bivšeg majstora, koji imade danas već preko osamdeset godina.

Kada se je išlo u Fremd moralo se najprije uzeti knjigu na magistratu, koju se je moralo kupiti. Svaki je imao na sebi svezanj za svoju najnužniju robu ili pinkel, jer se je vandrovalo uvijek pješice.* Ako je tko imao prilike, da putem ulovi kakova kola, koja bi ga badava sobom povelala, bilo bi naravno tim bolje. Kada je vandrovac došao u koji grad, odmah je pošao u svoj Herberg. U većim gradovima su neki zanati imali svoje posebne Herberge a neki su zanati imali zajedničke Herberge, tako na pr. građevni. U Zagrebu su takovi Herbergi bili na Potoku ili sadašnjoj Tkalčićevoj ulici. Tko je došao u Herberg morao se je prijaviti s knjigom Herberg-Vateru, koji su bili u većim gradovima i policajni komesari. U šezdesetim godinama se je plaćalo za noć po 4 krajcara. Svi bi obično zajedno spavali u jednoj velikoj sobi ili dvorani. U Herbergu bilo je vinotočje, dok bi se jelo sobom donosilo iz vana. U Herbergu bi se ostalo prema potrebi. Bilo je i takovih nevaljalaca, koji nisu htjeli raditi, te su uvijek živili po herbergima, te su se izdržavali od fehtanja ili prosjačenja, makar da je to bilo zabranjeno. Vanderburši putovali su obično u društvu po dvojica ili više. Po selima su molili kod seljaka za noćište, koji su im dozvoljavali, da prenoće u štali ili na sjeniku. Nekoji bi ih bolji ljudi i pogostili večerom, a na rastanku dali na put pol krajcara ili jedan cijeli novčić. Našeg zagrebačkog Handwerksburscha su često pitali od kuda je. Kada je rekao da je iz Hrvatske onda su svi rekli: aus Krowotien bei der Türkei, te su ga rado primali te ispitali o njegovom zavičaju.

Na državnim granicama bila je malta i financi, koji su pregledavali knjižice, puštali preko granice, ako je bila u knjižici zato specijalna dozvola. Kada je naš zagrebački vandrovac došao na bavorsku granicu, nije imao dozvole za prelaz. Nagovorio je nekog kočijaša, da mu je uzeo

* Pinkleca su bile dvije vrste: obični Velleisen Pinkel, koji je izgledao kao telečak, i Berliner Pinkel, koji je bio svijen, te bi se prebacio preko ramena.

»pinkel« na kola, a sam je kriomice prešao granicu. Međutim, kada je preko granice došao na prvu postaju po svoj »pinkel«, uhvatili su ga, jer ga je kočijaš odao i jednostavno na prvoj staciji izbacio njegov »pinkel«. Na to su vandrovcu »per Schub« poslali natrag u Austriju. A kada je koji vandrovac obolio, poslali bi ga u bolnicu, gdje bi u jutro dobivao juhu od mlijeka s kruhom, o podne juhu od mesa i komad mesa s varivom, a na večer sira i kruha.

U svim gradovima je bilo na mnogim mjestima napisano: Das Fechten verboten! pa su vandravci dolazili u kuće pod izlikom, da žele čistiti kvake, što je značilo prosjačenje, koje se je tako trpilo i podržavalo. Nakon svršenog trogodišnjeg vandrovanja mogao je djetić učiniti t. zv. majsterštik, a nakon toga je bio proglašen majstorom uz stanovite uvjete i ceremonije.

Dr. Franjo Bučar.

IZ STARIH DANA ZAGREBA

Život i ljudi.

U nizu članaka pod ovim naslovom prikazat će se današnjoj generaciji niz tipova ljudi, značajnih za prošlost Zagreba, pa će se donositi prikazi iz života Zagreba u minulim vremenima.

1. Dömötörffy.

Među figure zagrebačke nedavne prošlosti, koji su još u pamćenju starije generacije ostale, spadaju Dömörtöffy, koji su se odlikovali po onoj devizi »poturica gori od Turčina« skrajnim magjaronstvom. Dok su živjeli vješali bi na svojoj kući, tamo prvoo do Kamenitih Vrata, svake godine na izvještaj dan magjarsku zastavu na spomen, kad je tamo prenoćio Lajoš Košut g. 1845. Do posljednjeg su časa nosili samo magjarsku nošnju, a poznati su bili sa svog magjarofilstva po svem Zagrebu. Njihov je otac igrao važniju ulogu u prvim decenijama XIX. stoljeća u Zagrebu. Kao bogat i ugledan građanin sudjelovao je i u gradskim poslovima. Tako ga vidimo g. 1841. i u komisiji, koja je imala provesti rušenje Kamenitih Vrata. Golemo bogatstvo omogućilo je Jurju Dömötörffyju, da mu je najbolji zagrebački graditelj Bartol Felbinger mogao sagraditi dvije ogromne i lijepe kuće, koje i sada postoje: jedna u Dugoj ulici 32, gdje je kasnije bilo društvo »Kolo«, pa kroz dugo vremena i Prva Hrvatska Štedionica, a kasnije i cio niz godina Viša djevojačka škola. Danas je u privatnom posjedu. Druga je velika kuća sagrađena u Ilici br. 10., a služila je za trgovačke poslove. Kasnije je Felbinger tu sagradio i raskošne trijemove i staklenike, koji dijelom i danas tu postoje. Obje su ove gradnje opisane u »Allgemeine deutsche Garten-Zeitung« od 1830. str. 91 i sl. (»Hrvatska Revija« 1929; br. 9. str. 555.)

Kako je Juraj Demetrovich postao Dömötörffy i zašto, kazuje se u 36. br. »Lune«, zagrebačkog časopisa iz g. 1826. »Se. k. k. apost. Majestät haben dem Handelsmann

und Wahlbürger der königl. Freystadt Agram, Georg Demetrovich, aus huldreichster Rücksicht seiner um die Militär-Grenze, theils durch Vorstreckung des Bedarfes zur Ausrüstung der Mannschaft gegen den allgemeinen Feind, theils aber hinterdrein durch freiwillige Verzichtleistung auf Ersatz der zu obgedachten Zweck dargebrachten Bedürfnisse, sich erworbenen Verdienste, — sowie auch in Betracht seiner sonstigen bei verschiedenen Gelegenheiten besonders aber zur Zeit des letzten französischen Krieges, mit Auszeichnung geleisteten sehr erspriesslichen Dienste, ferners, wegen seines unermüdeten Eifers zur Beförderung der Landesindustrie und des Handels, sowohl in der Militär-Gränze als auch im Civil-Kroatien, — das im Biharer Comitat, nächst Grosswardein, gelegene Kammeral-Dorf Högys, samt dem ungarischen Adel und Prädicat »de Högys« allernädigst zu verleihen, und zugleich zu bewilligen geruhet, dass er seinen bisherigen Namen Demetrovich in »Dömötörffy de Högys« umwandle«.

Iz ove goleme izreke-zmijurine vidi se geneza i metamorfoza Demetrovića u Dömötörffy, velikoga dobavljača ratne opreme, napose sukna, koje se spremalo u silnim magazinima u nekadašnjoj Kipnoj (kasnije Dugoj sada P. Radićevoj) ulici 32. Kao neki čudni slučaj izgleda, da je par koračaja dalje stajala kuća drugoga »Demetrovića«, koji je tako unešen u maticu krštenih, ali je ipak ostao vjeran svom pravom imenu: Dimitrija Demeter! Dömötörffy vojni liferant dobio je 14. VII. 1826. i plemićki grb kao »Bürger und Quästor von Agram«: u štitu greda u koso sa merkurskim štapom, gore: oklopljena ruka s mačem, dolje: bijeli ždral s kuglom.

Nije neinteresantno razvidjeti, kako se zakonska statucija u spomenutom selu Högys-u zbivala: tri dana: 9.—11. oktobra. Kao homo regius određen je bio Mihajlo pl. Szarasz, ašešor županije biharske, kao testi-